

פיתוח קהילתי בין-תחומי: תוצרי למידה תיאורטיים ויישומיים בישראל ובארצות-הברית

יוסי כורזים-קורושי, טרי מזרחי, חנה כץ ואמנון כרמון

מאמר זה עוסק בהמשגה ובפרקטיקה של פיתוח קהילתי בין תחומי ידע שונים (between disciplines) בישראל ובארצות-הברית. המאמר מבוסס על תהליכי למידה של שני קבוצות רב-תחומיות (שבהן אנשי מקצוע מתחומי ידע שונים) שהקימו עובדים סוציאליים בשתי המדינות. במוקד המאמר עומדות מספר הבחנות מרכזיות ובהן: הבחנה בין קבוצה בין-תחומית (interdisciplinary) לבין חבירה בין-ארגונית; הבחנה בין המושגים חד-תחומי, רב-תחומי בין-תחומי; וכן הבחנה בין סוגים של בין-תחומיות. אף שתהליכי הלמידה לא תוכננו מראש כמיוסד מחקרי, בסיכומם נעשה שימוש במתודולוגיה איכותנית של ניתוח תוכן. במסגרת זו נערך ניתוח דירובדי: ניתוח סיכומי הדיונים בכל אחת משתי הקבוצות בנפרד וניתוח השוואתי בין שתי הקבוצות. הממצאים מלמדים כי למרות השוני במטרות, בתדירות המפגשים ובאינטנסיביות של עבודת שתי הקבוצות, יש ביניהן יותר דמיון מאשר שוני. הממצאים מצביעים על חשיבות הדיון התיאורטי ועל המחויבות הגבוהה לפרקטיקה בין-תחומית. שתי הקבוצות הכירו בצורך בריבוי תחומי התמחות בפיתוח קהילתי בין-תחומי לצד נחיצותם של מודלים חדשים של חבירות בין-ארגוניות ובין-תחומיות. בנוסף לכך, הסכימו הקבוצות על הצורך החיוני בהתייחסות תיאורטית ופרקטית ליחסי הגומלין בין אנשי מקצוע והקהילה. לבסוף, מאמר זה מציע להוסיף לפיתוח הקהילתי את הקהילה כתחום בפני עצמו. ההמלצות מצביעות על הצורך במחקרים נוספים על הפיתוח הקהילתי הבין-תחומי.

מילות מפתח: רב-תחומי, בין-תחומי, בין-ארגוני, קבירות בין-תחומיות ובין-ארגוניות, פיתוח קהילתי, פיתוח ידע

מאמר זה הוא גרסה מקוצרת ובעלת דגשים מיוחדים לישראל, של מאמר שהתפרסם בארצות-הברית: Korazim-Körösy, Y., Mizrahi, T., Katz, C., Karmon, A., Garcia, M. L. and Bayne-Smith, M. (2007). Towards Interdisciplinary Community Collaboration and Development: Knowledge and Experience from Israel and the USA. *Journal of Community Practice*, 15(1/2), 13-44.

תחום העבודה הקהילתית המקצועית התפתח במהלך המאה ה-20 באופן שונה בארצות שונות (Campfens, 1997). הטוענים למומחיות בזירה זו, הן אנשי אקדמיה והן אנשי שטח, באים מתחומי ידע מגוונים, כגון: סוציולוגיה, בריאות הציבור, עבודה סוציאלית, תכנון כפרי ועירוני, פסיכולוגיה קהילתית, אנתרופולוגיה, מדעי המדינה, עריכת דין קהילתית, השכלת מבוגרים וחינוך בלתי פורמלי, כלכלה, מדיניות ציבורית ואחרים. המונחים שבהם משתמשים לתיאור עשייה זו משתנים. המקצועות השונים משתמשים במונחים שונים לתאר את פעולתם: ארגון קהילתי, עבודה קהילתית, פסיכולוגיה קהילתית, פעולה קהילתית, פיתוח קהילתי, תכנון קהילתי, פיתוח קהילתי-כלכלי ובנייה קהילתית. למרות זאת, מטרתם של המקצועות השונים היא דומה: לקדם את תנאי החיים של קהילות, לשפר את איכות החיים של קבוצות אוכלוסייה, במיוחד של קבוצות מוחלשות, ולחזק ארגונים קהילתיים וארגוני חברה אזרחית.

לאחרונה החלו מספר ארגונים להתמקד במימדים הבינ-תחומיים של הפרקטיקה הקהילתית. האיגוד הבינלאומי לפיתוח קהילתי ציין לאחרונה שפיתוח קהילתי הוא רב-תחומי מטבעו, אך הוא מפוצל בין תוכניות שונות ובין מקצועות שונים (Hustedde & Calvin, 2003). באותה שנה, בארצות-הברית, עורכי החדשים של כתב העת *JCP Journal of Community Practice* טענו שעליו להיות "כתב עת של עבודה סוציאלית עם פרספקטיבה בין-תחומית" (Alvarez, Gutierrez, Johnson, & Moxley, 2003:9). האיגוד לארגון קהילתי ומנהל סוציאלי, (הארגון המממן את כתב העת *JCP*) המשיך במגמה זו, והרחיב ב-2005 את הצהרת החזון ואת התקנון שלו בכיוון זה. בעקבות זאת הארגון הוציא בשנת 2007 ספר ובו אסופת מאמרים מרחבי העולם (Johnson-Butterfield & Korazim-Körösy, 2007).

המאמר הנוכחי מתמקד בעבודתן של שתי קבוצות למידה יזומות, האחת בישראל והשנייה בניו-יורק, אשר בחנו את הרעיון של שיתוף פעולה בין-תחומי ויישומיו האפשריים בעשייה הקהילתית. הוא מציג ניתוח של ספרות מקצועית בנושא, מסגרת תיאורטית ראשונית, וסינתזה מתוך עבודתן של שתי הקבוצות המקצועיות. המאמר מתמקד בנושאים משותפים שעלו בשתי הקבוצות ובוחרן אם ישנם עקרונות ודרכי פעולה הניתנים ליישום מעבר לתחום מקצועי אחד או למדינה מסוימת (כורזים-קורושי, כץ וכרמון, 2009; Harbaugh, Castro & Burgess-Ellison, 1987).

ההקשר הישראלי והאמריקאי

כחברות רבת-תרבותיות דמוקרטיות ומורכבות, המתמודדות עם האתגר של שילוב ילידים, מהגרים, פליטים ובני מיעוטים שהם בני גזעים, דתות ומוצאים שונים, פיתחו ישראל וארצות-הברית מדיניות ציבורית ותוכניות ציבוריות כמענה לצרכים החברתיים והכלכליים של אזרחיהן. למרות זאת, שתי המדינות התמודדו באופנים שונים עם סוגיות אלו ועם בעיות חברתיות אחרות ברמת הקהילה. ישראל נוסדה כמדינת רווחה. פירוש הדבר שלמקימיה הייתה מחויבות רבה לתת מענה לצרכים חברתיים באמצעות קשת רחבה של שירותים חברתיים הכוללים חינוך, בריאות, דיור, רווחה, תעסוקה וביטחון סוציאלי, ואלה סופקו על ידי הממשלה וגורמים מטעמה (Cnaan, Korazim, Meller, & Rosenfeld, 1992). מנגד, הממשל הפדרלי בארצות-הברית ראה עצמו מאז ומתמיד כמוצא האחרון למתן מענה לבעיות חברתיות וכלכליות, מתוך הנחה שהמגזר העסקי או ההתנדבותי הם שצריכים להוביל בנושאים אלו (Jansson, 2005).

באקלים הפוליטי והכלכלי השמרני הקיים היום בשתי המדינות, נדרשות האוניברסיטאות, ובמיוחד בתי הספר המקצועיים, להתייעלות פנים-ארגונית בפעולות רוחביות בין מחלקות ובתי ספר, וביצירת חִבירות עם המגזרים העסקי וההתנדבותי. יותר ויותר בתי ספר לעבודה סוציאלית, ומוסדות להשכלה גבוהה בכלל, מגדירים עצמם מחדש כ"מוסדות מעורבים" (engaged institutions) שמחויבים למגוון סוגים של שיתוף פעולה עם הקהילה, המועילים לשני הצדדים (Corrigan, 2000; Kaufman, 2004; Soska & Johnson-Butterfield, 2004). כתוצאה מכך, עובדים סוציאליים קהילתיים רבים משתי המדינות מובילים, משתתפים ומעריכים תוכניות בין-מחלקתיות ו/או תוכניות להעמקת קשרי אקדמיה-קהילה (כרמון, 2002; Amey, 2004; Mulroy & Lauber, 2004; & Brown, 2004). לכן עולה הצורך בהדגשת הידע והמיומנויות הנדרשים לקידום חבירות בין תחומי דעת שונים בהוראה ובהדרכה של סטודנטים ואנשי מקצוע ברמת המקרו (Bronstein, McPhee, Mizrahi, Korazim, Kőrös, 2009; Jones, Packard & Nahrstedt, 2002). התקדמות בתחומים אלו תחזק את כישוריהם של אנשי מקצוע בעתיד ותסייע לתוכניות קיימות בתחום העבודה הסוציאלית ליזום חבירות בין-תחומיות. יתר על כן, בישראל ובארצות-הברית, גורמי מימון ציבוריים ופרטיים אחדים מעודדים, ואף מחייבים, תוכניות בין-תחומיות מורכבות (כורזים-קורושי ובן-רבי, 2003; Elazar, 1992; Korazim-Kőrös, 2000; ; U.S. Department of Health and Human Services, 1994).

בשנים האחרונות עוסקות מספר פרופסיות ממדעי החברה בפיתוח המושג בין-תחומיות בהקשר של פרקטיקה וידע מדעי. עדות לכך הם הכנסים הבין-לאומיים בנושא מדעי החברה בהיבט בין-תחומי המתקיימים בחסות כתב העת *International*

כנסים (<http://iji.cgpublisher.com>) *Journal of Interdisciplinary Social Sciences* אלה מתמקדים בעשייה בין-תחומית במדעי החברה ובשיתוף פעולה בין מדעי החברה, מדעי החיים והמדעים המדויקים. מגוון המודלים והתוכניות הקהילתיות הבין-תחומיות המוצגות בכנסים אלה תואמים את המסגרת החשיבתית של מאמר זה.

סקירת ספרות

העניין בפרקטיקה בין-תחומית החל כביקורת על מיסוד ההפרדה בין תחומי דעת (דיסציפלינות) והתמחויות מקצועיות באקדמיה ובשטח (Klein, 1990; Nissani, 1997). יש חוקרים שהקדישו זמן רב להיסטוריה, לפוליטיקה, להמשגה וליישום של בין-תחומיות. קליין (Klein, 1990), לדוגמה, בחנה את המסע שעברו החשיבה והעשייה הבין-תחומית באקדמיה ובמחקר, והתמקדה בנושאים של "חציית גבולות", תוכן ותהליך – סוגיות שרובן רלוונטיות גם לעולם האמיתי והמורכב של חיי קהילה. ניסני (Nissani, 1997) תיאר את ההתנגדות והאתגרים הכרוכים במעבר מחשיבה ופעולה יחידניות לחשיבה ולפעולה בין-תחומיות, למרות הסיבות הרבות המצדיקות זאת.

בספרות המקצועית בישראל ובארצות-הברית ניתן למצוא עיסוק רב בהיבטים שונים של חברות בין-תחומיות אף שאין הסכמה לגבי הגדרתן (אלבק, 1983; Abramson & Bronstein, 2004; Korazim & Klausner, 1989; McMahan, Hoffman, & McGee, 1994). פרויקט שיקום שכונות, המאמץ הלאומי המקיף והבולט ביותר שנעשה בישראל להביא שותפים שונים לזירת השיקום הקהילתי, התמקד יותר בשיתוף תושבי הקהילה מאשר בסוגיות בין-תחומיות (Hoffman, 1986; Lappin & Teicher, 1990). מחקרים ועבודות אחרים שמו דגש על הדינמיקה של מערכות יחסים בין-ארגוניות מבלי לזהות או לבחון את הרקע או את התחום המקצועי של המובילים והמעורבים בשיתופי פעולה אלו (קטן, כורזים ויורק, 1993; Kaufman, 2004; Mizrahi & Rosenthal, 2001). מעטים המאמרים מישראל או מארצות-הברית המבחינים בין חברות בין ארגונים לחברות בין תחומים. אברמסון ורוזנטל (Abramson & Rosenthal, 1995), לאוסון, בורנשטיין, מק-קליון וריין (Lawson, Bronstein, McCallion, & Ryan, 2004) וכן כץ (2007) הם בין הבוחרים העושים הבחנות אלו.

השפעות הרקע החינוכי והמקצועי של המעורבים בחברות קהילתיות, וגם עבודת ההכנה הדרושה לשם עבודה בין-תחומית, טרם זכו לתשומת לב מספקת בספרות המקצועית. יש צורך במחקרים נוספים המתבססים על עבודת שטח או על דיאלוג בין אנשי מקצוע ואנשי שטח באשר לאתגרים ולהזדמנויות שבפרקטיקה בין-תחומית, כמו גם להבהרת המושג תחום בהקשר של פיתוח קהילתי. בנושא זה, קליין (Klein,

פיתוח קהילתי בין-תחומי: תוצרי למידה תיאורטיים ויישומיים בישראל ובארצות-הברית

1990, 1996) וניסני (Nissani, 1997, 2005) מסייעים בהבהרת המושג "תחום דעת מקצועי". הם מאפיינים "תחום" כמרחב עצמאי ומבודד יחסית של התנסות אישית/קהילתית, בעל קהילת מומחים משלו. המגבלות של הגדרה זו בהקשר של פיתוח קהילתי והצעותינו להרחבת ההגדרה יוצגו בדיון.

המחקר

המשתתפים

הקבוצה הישראלית והקבוצה האמריקאית שעסקו בסוגיות בין-תחומיות פעלו בנפרד זו מזו ונפגשו בתדירות ובאינטנסיביות שונה. קבוצה של חמישה אנשי מקצוע בישראל – ארבעה מהם עובדים סוציאליים קהילתיים – הזמינה ב-1999 אנשי מקצוע מתחומים אחרים שיחקרו יחד לקהילת למידה. האנשים נבחרו על בסיס ניסיונם והמוניטין שלהם בתחומי הפיתוח הקהילתי. תוך שנה הקימה הקבוצה את "הפורום הבין-תחומי לפיתוח קהילתי". קבוצה זו (Schon, 1983), נפגשה במשך ארבע השנים הראשונות לקיומה פעם בחודש בממוצע בפורום שמנה 15–20 משתתפים. בנוסף, התקיימו ארבעה כנסים שנתיים שבהם השתתפו מאות אנשי מקצוע מגוון רקעים אקדמיים. בתקופה המקבילה ארגנה השותפה האמריקאית בחיבור מאמר זה שלושה מפגשים של 22 אנשי סגל מאוניברסיטת העיר ניו-יורק (CUNY), בעלי רקע מקצועי ואקדמי מגוון. המטרה הייתה דומה לזו של הפורום הישראלי: לבחון את עמדות המשתתפים בנושא הוראה ועשייה בין-תחומית בפיתוח קהילתי. הקבוצה האמריקאית הוקמה כדי לבחון אותו נושא ולהשוות בהמשך עם הקבוצה הישראלית. שתי הקבוצות השתמשו בגישה מובנית דומה, בעיקר תהליכי למידה קבוצתיים במתכונת של "קהילת חקר" (דיואי, תש"ך). תהליכים אלו מתרחשים במסגרת קבוצתית מאורגנת על מנת להגיע לתובנות ולדרכי פעולה חדשות (שקדי, 2003; Argyris & Schon, 1996; Frey & Fontana, 1991).

איסוף הנתונים וניתוחם

אף שהמיזם לא תוכנן מראש לצורכי מחקר, בוצע ניתוח תוכן של סיכומי הדיונים ב"פורום הבין-תחומי לפיתוח קהילתי" בישראל ושל קבוצות המיקוד של אנשי אקדמיה שנערכו בניו-יורק. הסיכומים של תהליכי העבודה בכל קבוצה נותחו בנפרד באמצעות תיאוריה המעוגנת בשדה (grounded theory). תהליך הניתוח לא היה

מוגבל לתיאוריות ולמסגרות תיאורטיות קיימות, והוא אפשר גם לפתח תיאוריה חדשה המבוססת על הניתוח (שקדי, 2003; Strauss & Corbin, 1990). בכל קבוצה הובילו הניתוחים האינדוקטיביים לזיהוי תמות משותפות ולסיווגן לקטגוריות. בישראל נותחו הסיכומים והמסמכים של הכנסים השנתיים, סיכום פגישה סקטוריאלית עם עורכי דין קהילתיים, וסיכומי סדנאות הלמידה הדו-חודשיות. הדיונים בקבוצה שילבו חקר מקרים עם הבהרת מושגים. אחד מכותבי המאמר קיבל מימון למשך שנתיים לצורכי ייעוץ אקדמי לפרורם, ועסק בסיכום וניתוח הדיונים הקבוצתיים, לצד השתתפות פעילה במפגשי הלמידה. שלושת הכותבים מישראל עברו בנפרד על המסמכים שהוזכרו לעיל וזיהו את הנושאים העיקריים שהיו הבסיס לניתוחים. הניתוח בעברית תורגם לאנגלית לשם השוואה עם הניתוח מארצות-הברית. בארצות-הברית תועדו קבוצות המיקוד באמצעות קלטות שמע, ולאחר מכן עברו שקלוט ועריכה (Urwin & Haynes, 1998). בנוסף, השותפה האמריקאית הבכירה נפגשה פעמים אחדות עם הכותבים מישראל כדי לבחון את הממצאים הראשוניים מכל מדינה, לזהות תמות משותפות ולהסביר הבדלים בממצאים ובפרשנות. ואלה השאלות המנחות שהיוו בסיס לדיוני המשתתפים:

בישראל: מהם התפקידים השונים של הקבוצות המקצועיות המשתתפות במיזמים המערבים חברות בין-תחומיות? מהם המרכיבים והתהליכים השונים של עשייה בין-תחומית, וכיצד, אם בכלל, הם שונים מאלו של עבודה חד-תחומית?
כארצות-הברית: האם יש צורך לשלב מודלים של חברות בין-תחומיות בתוכנית הלימודים בבית ספרכם? אם כן, מה הם תחומי הידע, מה היא ליבת הידע, ומה הם המיומנויות והערכים הנדרשים לתוכנית לימודים יעילה?

תוצאות התהליך של קהילות הלמידה

התמודדות המשתתפים עם המשמעות והמורכבות של פיתוח קהילתי בין-תחומי במטרה להגיע להבנה מעמיקה יותר בנושא, היא אשר הניבה את הממצאים העיקריים בשתי הקבוצות. אף שרוב המשתתפים האמינו בחשיבותם של דיונים אלו, היו הבדלים בדעותיהם באשר לכיוונים ולתוצאות הרצויות של ההתדיינויות. אף על פי כן, שתי הקבוצות הלכו מעבר לגישה המסורתית החד-תחומית והקדישו את עצמן להמשגה ולזיהוי של מודלים ועקרונות חדשים לפרקטיקה. המסגרת התיאורטית שהתפתחה בדיונים אלו כללה שישה מרכיבים מרכזיים:

1. הבחנות בין מושגים — הקבוצות זיהו חוסר בהירות בשימוש במושגים ובתיאור הפרקטיקות והציעו הבחנות ברורות ביניהם. ההבחנות החשובות ביותר היו בין

- המושגים פיתוח קהילתי רב-תחומי ופיתוח קהילתי בין-תחומי; חבירות בין-ארגוניות וחבירות בין-תחומיות; וכן בין תחומי ידע שונים (between disciplines).
2. זווית ראייה פילוסופית על היחסים בין פרספקטיבות שונות של ידע – המסורת הפילוסופית עוסקת בשאלה זו כבר למעלה מ-2000 שנה. הקבוצה הישראלית זיהתה ארבע עמדות מרכזיות ועליהן הסתמכה בעבודתה (כורזים-קורושי, כץ וכרמון, 2009; כרמון, 2002). אלה יפורטו בהמשך.
3. מטפורות של בין-תחומיות – מטפורות הן כלי חשוב בהבנת רעיונות מורכבים כיוון שהן מספקות דימוי מוחשי במקום רעיון מופשט. "בין-תחומיות" הוא מושג רב-משמעי, ואין פלא שהספרות משתמשת במטפורות שונות בניסיון להבהירו (Judge, 1991; Lakoff & Johnson, 1980; Morgan, 1997; Nissani, 1995). שתי הקבוצות בחרו בסופו של דבר בשש מטפורות: פרח, סלט, מיץ, פאזל, קלידוסקופ וגשר. גם אלה יפורטו בהמשך.
4. מעמד הקהילה בפיתוח קהילתי בין-תחומי – כבר בדיונים הראשונים בשתי הקבוצות עלתה במלוא חריפותה שאלת מעמדה של הקהילה בפעולה בין-תחומית. הצורך בהשקעת משאבים רבים בבניית הקשר בין אנשי המקצוע ובין הארגונים השונים הנוטלים חלק בעשייה הבין-תחומית מחייב מתן מקום מובנה וברור לקולה של הקהילה בתהליך. מאמץ מיוחד הושקע בבירור סוגיה זו.
5. הזהות המקצועית של המשתתפים – מה מאפיין את הזהות המקצועית של המשתתפים בפיתוח קהילתי בין-תחומי? האומנם יש לכל אחד זהות אחת מרכזית, או שמא רובם מחזיקים בכמה זהויות מקצועיות שונות? שאלות אלה עלו במיוחד בקבוצה שפעלה בארצות-הברית, אך עברו משם לקבוצה הישראלית.
6. ליבת מומחיות משותפת – שתי הקבוצות ניסו לאפיין ליבה של ידע, כישורים וערכים הדרושים לאיש מקצוע העוסק בפיתוח קהילתי, בלי קשר לתחום שממנו הוא מגיע. בשאלה זו הייתה הסכמה רחבה בין שתי הקבוצות, וזוהתה ליבה שבמרכזה מיומנויות אנליטיות ובין-אישיות מסוימות, ומספר ערכים משותפים.

הממצאים התיאורטיים העיקריים בששת המרכיבים

הבחנות מושגיות: רב-תחומיות ובין-תחומיות

שתי הקבוצות ניסו, כבר בתחילת דרכן, להבהיר את המושג "תחומיות" (disciplinarity) ולהבחין בינו לבין המושגים רב-תחומיות ובין-תחומיות. חברי "הפורום לפיתוח קהילתי בין-תחומי" דנו ארוכות בעצם הצורך בפיתוח קהילתי בין-תחומי כיוון שלעובדים סוציאליים קהילתיים הייתה תחושה של

מונופול כמעט בלעדי בתחום זה, בהשפעת חוק העובדים הסוציאליים משנת 1996. תהליך הניתוח האינדוקטיבי חידד את ההבחנות בין מספר מושגים. המושג רב-תחומיות בפיתוח קהילתי מתאר יחסי גומלין קצרי-טווח בדרך כלל, המתקיימים בין תחומים מקצועיים שונים, ובהם כל תחום שומר על זהותו, על שפתו המקצועית ועל שיטות הפעולה המאפיינות אותו, תוך שהוא פועל לצידם של תחומים אחרים. בחברה רב-תחומית כל אחד מביא לשולחן את השקפתו המקצועית, בעודו לומד מהתחומים המקצועיים האחרים. במקרים המוצלחים מרחיב כל אחד את הידע שלו ולומד להעריך את השקפותיהם המקצועיות של התחומים השונים. ישנה תחושת התווספות – כלומר, התחומים השונים נותרים נבדלים זה מזה, אך השלם גדל, כתוצאה מתשומותיו של כל תחום. עבודה רב-תחומית הינה הסכום של כל מרכיביה. זוהי הצורה הנפוצה ביותר של חברות בין אנשי מקצוע בפיתוח קהילתי בישראל, כפי שעלתה בתהליכי הלמידה (כורזים-קורושי ואחרים, 2009).

בין-תחומיות, לעומת זאת, מתחילה במפגשים בין התחומים או בין המקצועות השונים היושבים סביב השולחן, אך היא חורגת מעבר להם. הכוונה היא לכך, שמהו חדש ושונה נוצר בעקבות יחסי הגומלין והעבודה המשותפת. בעוד התחומים השונים שומרים על זהותם הייחודית, הגבולות ביניהם מתגמשים. יחסי הגומלין ושיתוף הפעולה מקבלים משמעות כפולה ומכופלת והופכים למהו סינרגטי, כך שהשלם עולה על סכום מרכיביו. אף שדרך פעולה זו נתפסת כראויה ונחוצה ביותר בשתי התרבויות (בישראל ובארצות-הברית), אותרו בשטח רק דוגמאות מעטות. המשתתפים בארצות-הברית הציגו גם את המושג "על-תחומיות" (transdisciplinary) שמשמעותו היא חריגה מעבר לגבולות המקצועיים, ויצירת תהליך וזהות חדשים (Andharia, 2007; Zierhofer & Burger, 2007).

הבחנות מושגיות: חברות בין-תחומיות וחברות בין-ארגוניות

ממצא חשוב נוסף שעלה הוא הקושי של המשתתפים לקבל את המושג חברה בין-תחומית כשונה מחברה בין-ארגונית. ייתכן שהסיבות לכך הן שבפיתוח קהילתי בישראל קשרים בין-ארגוניים הם נפוצים יותר, ונאמנותו של איש המקצוע לאורך זמן היא לארגון ולא למקצועו; או מכיוון שבשטח, הרקע המקצועי והגדרת התפקיד הארגוני עשויים לחפוף. ייתכן שהדבר נובע גם מההנחה שאיש המקצוע העוסק בפיתוח קהילתי הוא עובד סוציאלי, כך שאין דגש על השתייכותו המקצועית. המושג חברה בין-ארגונית מתייחס לטעמים פונקציונליים של חברה בין ארגונים וספקי שירותים, ואילו המושג חברה בין-תחומית, כפי שתואר, מכונן ליחסים בין אנשי מקצוע שבאים מתחומי דעת שונים. בלוח 1 מוצגת טיפולוגיה ראשונית של חברות בפיתוח קהילתי, הנעה מחד-ארגונית וחד-תחומיות עד לחברות בין-ארגוניות ובין-תחומיות (כורזים-קורושי ואחרים, 2009; כץ, 2007).

לוח 1 : טיפולוגיה של חבירות בין-תחומיות ובין-ארגוניות

תחומים	חד-ארגוני, תוך-ארגוני	בין-ארגוני	רב-ארגוני – 2 ארגונים ויותר	רב-ארגוני
חד-תחומי, תוך-תחומי	חבירה תוך-ארגונית בין אנשי מקצוע מתחום אחד.	חבירה בין אנשי מקצוע מתחום מקצועי אחד וממספר ארגונים שונים.	חבירה בין אנשי מקצוע מתחום מקצועי אחד וממספר ארגונים שונים.	חבירה בין אנשי מקצוע מתחום מקצועי אחד וממספר ארגונים שונים.
	דוגמה: שיתוף פעולה בין עובד סוציאלי קהילתי לבין עובד סוציאלי מתחום אחר מאותה מחלקה לשירותים חברתיים.	דוגמה: שיתוף פעולה קציר-טווח בין עובדים סוציאליים קהילתיים מארגונים שונים בחלוקת מוון לאנשים החיים בעוני.	דוגמה: שיתוף פעולה קציר-טווח בין עובדים סוציאליים קהילתיים מארגונים שונים בחלוקת מוון לאנשים החיים בעוני.	דוגמה: שיתוף פעולה קציר-טווח בין עובדים סוציאליים קהילתיים מארגונים שונים בחלוקת מוון לאנשים החיים בעוני.
רב-תחומי – 2 תחומים ויותר	חבירה תוך-ארגונית בין אנשי מקצוע מתחומי דעת שונים.	חבירה בין אנשי מקצוע מתחומי דעת שונים ומארגונים שונים לטווח קצר, הבנויה על חלוקת תפקידים וחלוקת אחריות.	חבירה בין אנשי מקצוע מתחומי דעת שונים ומארגונים שונים לטווח קצר, הבנויה על חלוקת תפקידים וחלוקת אחריות.	חבירה בין אנשי מקצוע מתחומי דעת שונים ומארגונים שונים לטווח קצר, הבנויה על חלוקת תפקידים וחלוקת אחריות.
	דוגמה: צוות חשיבה קציר-טווח בארגון אחד, הכולל עובד סוציאלי קהילתי, משפטן, אנתרופולוג, אחות בריאות הציבור ורופא נשים, לפעילות של רפואה מונעת בקהילה.	דוגמה: צוות היערכות מחוזית לפני אנשים עם מוגבלות פיזית בשעת חירום, הכולל אנשי ביטחון (צבא, פיקוד העורף, משטרה), ארגוני בריאות (לשכת בריאות, בני חולים, קופות חולים), מומחי בריאות (רופאים, אחיות, עובדי בריאות הנפש), אנשי רווחה וחינוך וארגוני מתנדבים.	דוגמה: צוות היערכות מחוזית לפני אנשים עם מוגבלות פיזית בשעת חירום, הכולל אנשי ביטחון (צבא, פיקוד העורף, משטרה), ארגוני בריאות (לשכת בריאות, בני חולים, קופות חולים), מומחי בריאות (רופאים, אחיות, עובדי בריאות הנפש), אנשי רווחה וחינוך וארגוני מתנדבים.	דוגמה: צוות היערכות מחוזית לפני אנשים עם מוגבלות פיזית בשעת חירום, הכולל אנשי ביטחון (צבא, פיקוד העורף, משטרה), ארגוני בריאות (לשכת בריאות, בני חולים, קופות חולים), מומחי בריאות (רופאים, אחיות, עובדי בריאות הנפש), אנשי רווחה וחינוך וארגוני מתנדבים.
בין-תחומי	חבירה ארוכת-טווח בין אנשי מקצוע מארגון אחד ומתחומי דעת שונים, המפתחים שירות חדש בארגון שיש בו אופני חשיבה ופיקטיקה חדשים.	חבירה ארוכת-טווח בין אנשי מקצוע מתחומי דעת שונים ומארגונים שונים, שבה מתפתח דרך התערבות חדשה המיושמת בכל ארגון בנפרד.	חבירה ארוכת-טווח בין אנשי מקצוע מתחומי דעת שונים ומארגונים שונים, שבה מתפתח דרך משותף המבוסס על פיקטיקות מומחיות שונות המתפתחות לידי סינג'טי.	חבירה ארוכת-טווח בין אנשי מקצוע מתחומי דעת שונים ומארגונים שונים שבה מתפתח מיום ארגוני משותף המבוסס על פיקטיקות מומחיות שונות המתפתחות לידי סינג'טי.
	דוגמה: עובד סוציאלי, משפטן, כלכלן ופעילים בעמותה מקמים מוקד סיוע לדיירי הייור הציבורי ביישוב.	דוגמה: מנהלי בני ספר, פסיכולוגים חינוכיים, שוטרים קהילתיים, קציני לגונה, משפטנים ואנשי תקשורת מארגונים שונים, המפתחים דרך התערבות חדשה באיתור ילדים החשופים להתעללות והזנחה.	דוגמה: מתכננים חברתיים, מתכננים עירוניים, מתכננים סביבתיים, כלכלנים חברתיים ועובדים סוציאליים מארגונים שונים, יוצרים שותפות ארגונית שבה הידע הסינג'טי מתבטא ב"מודל" חדש של פיתוח קהילתי מקומי.	דוגמה: מתכננים חברתיים, מתכננים עירוניים, מתכננים סביבתיים, כלכלנים חברתיים ועובדים סוציאליים מארגונים שונים, יוצרים שותפות ארגונית שבה הידע הסינג'טי מתבטא ב"מודל" חדש של פיתוח קהילתי מקומי.

כאשר יש שילוב של חברות בין-ארגוניות ובין-תחומיות, נוצר פוטנציאל למצבים מגוונים. ככל שמיזם של פיתוח קהילתי מתקרב למודל הבין-ארגוני והבין-תחומי, כך הוא מתקרב לפיתוח קהילתי בין-תחומי. למרות זאת, המשתתפים בקבוצות ציינו כי קשה למצוא שילוב של חברות בין-ארגוניות ובין-תחומיות; החברות הנפוצות יותר הן רב-תחומיות ורב-ארגוניות או תוך-ארגוניות.

שאלה מושגית נוספת שעלתה לדיון היא האם קיים הבדל בין בין-תחומיות בהקשר של פיתוח קהילתי לבין בין-תחומיות בהקשרי פעולה אחרים? בסופו של דבר, הפורום הישראלי הגיע למסקנה שיש מקום להגדרה ייחודית, והוא ניסח את הגדרה הבאה של פיתוח קהילתי בין-תחומי:

מורכבותן של בעיות קהילתיות דורשת לעיתים התייחסות המשלבת תחומי ידע, מיומנויות וחברות, בהתאם לנושא. אלו הן חברות ארוכות טווח בהן נציגים ממספר תחומי דעת ומקצועות שונים פועלים יחד עם נציגי הקהילה. דבר זה מוביל לשיטות התערבות סינרגטיות חדשות, שערכן עולה על זה של שיטות ההתערבות החד-תחומיות או של חברות רב-תחומיות קצרות טווח. שיטות אלו משלבות פעולה קהילתית עם תהליכי למידה קבוצתיים, המובילים לקראת מעורבותם של פרטים וקבוצות בפיתוח הקהילות על פי העדפת תושביהן. (כורזים-קורושי ואחרים, 2009)

היחסים בין תחומי הדעת: זווית פילוסופית

מעבר להבחנות ולהגדרות, נעשה שימוש במסורת הפילוסופית על מנת לתת משמעות ובהירות אינטלקטואלית ליחסי הגומלין המורכבים שבין תחומי הדעת השונים. תובנה מרכזית שעלתה בדיון שנערך בישראל התבססה על זיהויין של ארבע עמדות פילוסופיות עיקריות בנוגע לזיקות בין תחומי הדעת (כרמון, 2002):

- **בין-תחומיות הרמונית.** מיזוג התחומים המקצועיים לתיאוריית-על אחת. על פי עמדה זו, שמקורה באפלטון, טוענת כי ניתן להתיך את כל התחומים השונים לתוך גישה הרמונית אחת. שילוב מעין זה דורש חשיבה תיאורטית ברמה גבוהה. מטרתם של התומכים בגישה זו היא פיתוח מודל כוללני אינטגרטיבי, שבו ישולבו כל התחומים והמקצועות העוסקים בפיתוח קהילתי.
- **בין-תחומיות דיאלקטית.** הדגשת ההבדלים ויצירת סינתזה חדשה. עמדה זו, שמקורה בפילוסוף הגרמני היגל, מדגישה במיוחד את הניגודים הקיימים בין התחומים המקצועיים השונים ואת הלמידה ההדדית מתוך מחלוקת בין ערכיהם ותפיסות העולם שלהם. למידה זו היא נקודת המוצא לסינתזה כוללנית חדשה ההולכת מעבר לניגודים שהתגלו.
- **בין-תחומיות דינמית.** לכל בעיה יש פתרון אינטגרטיבי משלה. עמדה זו, שמקורה בפילוסוף האמריקאי ג'ון דיואי, טוענת כי תמיד נזדקק לפתרונות בין-תחומיים

פיתוח קהילתי בין-תחומי: תוצרי למידה תיאורטיים ויישומיים בישראל ובארצות-הברית

חדשים ושונים, מאחר שעשייה קהילתית תמיד מעלה בעיות חדשות שהמקצועות ותחומי הדעת הקיימים אינם יכולים להתמודד עימן. לכן, על פי תפיסה זו כל בעיה חדשה דורשת התערבות חדשה וייחודית. מטרתם של התומכים בגישה זו היא למצוא לכל בעיה את הפתרון המתאים ביותר, עד שהשינויים הסביבתיים יצריכו פתרון בין-תחומי חדש.

- בין-תחומיות פלורליסטית. לכל בעיה יש מספר פתרונות אינטגרטיביים. על פי עמדה זו, שמשותפת לשורה ארוכה של פילוסופים בני זמננו, כל תחום מקצועי הוא ייחודי ולא ניתן להגיע לסינתזה אמיתית בין מקצועות ותחומי דעת שונים (Kuhn, 1970). התומכים בגישה זו ימליצו לנסות מספר שילובים אפשריים בין תחומי דעת מקצועיים שונים, מאחר שהם מודעים לכך שכל שילוב הוא בגדר אפשרות אחת מבין רבות לפתרון בעיה נתונה.

היחסים בין תחומי הדעת: מטפורות

לצד התפיסות הפילוסופיות, השתמשה הקבוצה הישראלית במגוון מטפורות שהדגישו צדדים נוספים בקשר בין תחומי הדעת המקצועיים השונים. הפורום הבין-תחומי לפיתוח קהילתי עשה התאמה של מטפורת הפרח והפך אותה ללוגו שלו. עלו גם מטפורות של סלט, מיץ, פאזל וקלידוסקופ. המטפורות השונות הוסברו כך:

- פרח. הפרח נבחר כלוגו של הפורום הבין-תחומי לפיתוח קהילתי מאחר שהוא נתפס כמייצג את המעגל הפנימי, ובו ליבת ידע המשותפת לכל התחומים המקצועיים, או את "העוגן התחומי" המוביל תהליך בין-תחומי. עלי הכותרת של הפרח – המעגל החיצוני – מייצגים את התחומים הנוספים הלוקחים חלק בפיתוח קהילתי. כמו שיש פרחים מסוגים רבים, כך יש אפשרויות רבות לשילובים בין תחומים ומקצועות בפיתוח קהילתי בין-תחומי.
- סלט. סלט מורכב מתערובת של פירות או ירקות שונים, כל אחד מהם שומר על טעמו המקורי וזהותו נראית לעין. למרות זאת, הצירוף יוצר טעם שונה אך לא חדש לחלוטין. הסלט עצמו אינו משפיע על מרכיביו אלא רק על הטעם החדש שנוצר. מטפורה זו היא רלוונטית יותר לרב-תחומיות מאשר לבין-תחומיות. בארצות-הברית דיברו על גרסה מעט שונה של "סלט פירות", שבה כל פרי שומר על חלק מטעמו המקורי אך גם מקבל טעם מהפירות האחרים, בהתאם לטעמים הדומיננטיים; הטעם החדש משתנה לפי כמות הפירות והרכבם בסלט.
- מיץ. מיץ הוא תוצר של תהליך סחיטה, שבו הפירות או הירקות מתערבבים וכל אחד מאבד את זהותו והופך לחלק מן "הישות החדשה", אשר מקורויה אינם ניתנים לזיהוי בקלות. יצירה חדשה זו עשויה להפוך לדרך פעולה חדשה של פיתוח קהילתי בין-תחומי, או לדרך הסתכלות חדשה על פיתוח קהילתי במבט בין-תחומי.

- פאזל. פאזל הוא תמונה שנוצרת כאשר כל חלקיה נמצאים במקום הנכון. הדגש הוא על השילוב הייחודי של החלקים השונים. כאשר חלקים חסרים או מונחים שלא במקומם, אי אפשר יהיה להרכיב את התמונה המלאה. במובן זה, הפאזל מייצג מצב שבו קיימת דרך אחת, שהיא הטובה ביותר, לפתור בעיה קהילתית באמצעות שילוב מוגדר של מקצועות שונים.
- קלידוסקופ. קלידוסקופ, כפי שתיארה לראשונה הקבוצה האמריקאית, מתחיל עם תבנית מסוימת, אך היא אינה קבועה. כאשר מסובכים את הקלידוסקופ ולו במילימטר אחד, נוצרת תמונה חדשה, אך המרכיבים אינם משנים את צורתם או את זהותם. רק יחסי הגומלין בין המרכיבים, הסביבה והתאורה גורמים לתמונה להשתנות בכל פעם שמזיזים את הקלידוסקופ. מטפורה זו מדגישה את האיוון העדין בין השמירה על הזהות הייחודית של המרכיבים לבין יכולת להגיע לתבנית חדשה שהיא מעבר לסך מרכיביה.
- גשרים. הקבוצה האמריקאית הוסיפה גם את המטפורה של גשרים. למטפורה זו יש שני פירושים רלוונטיים. הגשר מתבסס על כך שחלקיו (כלומר, מרכיבי הקהילה) מקובעים, בעוד אנשי המקצוע (כלומר, בוני הגשרים) עוברים מחלק לחלק ומחברים את החלקים הבודדים זה לזה, ובכך משנים את קשרי הגומלין. פירוש אחר הוא שישנם אנשי מקצוע אשר יכולים להיות גשר בין קבוצות שונות (כלומר, מתרגמי תרבות), לעיתים בין הקבוצות השולטות לקבוצות הנחותות, מאחר שהם מכירים את השפות, התרבות, החוויות, ההיסטוריה, המשמעות והמצב של הקבוצות.

מעמד הקהילה בפיתוח קהילתי בין-תחומי

עיקרון חשוב של פיתוח קהילתי, הן בארצות-הברית והן בישראל, במיוחד בתחום העבודה הסוציאלית, הוא שנציגי הקהילה צריכים לקחת חלק פעיל בכל עבודת פיתוח קהילתי בין-תחומי. אף שעיקרון זה זכה להגדרות רבות, הכוונה היא לשילוב של צרכנים או לקוחות, וגם של אזרחים/תושבים בקהילה. הייתה הסכמה רחבה על כך שהכללה של תושבים מן השורה היא מרכיב הכרחי בכל פיתוח קהילתי בין-תחומי. השאלה הייתה כיצד לעשות זאת באופן יעיל כאשר במקביל מתקיים משא ומתן סביב תפקידים בין-תחומיים ויחסים בין-ארגוניים. היה ברור שסוגיית מעמד הקהילה – בין אם מדובר בקהילה גיאוגרפית ובין אם בקהילה פונקציונלית – הוסיפה מורכבות לדיונים והעלתה שאלות חשובות.

חלק מהמשתתפים חשו שלא בנוח עם החלוקה הדיכוטומית של אנשי מקצוע ואנשי קהילה, כיוון שפירוש הדבר שאיש המקצוע הוא אדם "מיוחס" שבא מבחון, מהמעמד השליט או מהתרבות השלטת. מרבית המשתתפים הדגישו את החשיבות של צמצום הפערים בין אנשי המקצוע לאנשי הקהילה על מנת ליצור שותפות אמיתית, או

לפחות להקנות לאנשי הקהילה תחושת בעלות. בארצות-הברית נעשה שימוש במונח "קולות מקומיים" (indigenous voices) כדי לתאר את נקודת המבט של המתגוררים בקהילה או של הצורכים או הזקוקים לשירותים מסוימים. לעיתים קרובות אנשי הקהילה רואים את מצבם, את בעיותיהם ואת הפתרונות הנחוצים להם באור שונה. ניסיונם האישי הופך אותם ל"מומחים" לחיי הקהילה שלהם. הצורך להקשיב להם ולנהל דיאלוג איתם הוא חיוני (קרומרנבו וברק, 2006). אנשי מקצוע תורמים את הידע ואת הכישורים שלהם לפתרון בעיות קהילתיות; הם מביאים עימם את היכולת לחבר בין השטח לתיאוריה ולעורר מודעות לסוגיות שונות; הם נותנים פירוש שונה למצב ומגדירים את הסוגיות בהקשר רחב יותר הקושר בין בעיות ספציפיות לתנאים החברתיים, הפוליטיים והכלכליים שביסודן. למרות זאת, אנשי המקצוע חייבים להיות מודעים לעצמם ולהבין שעליהם ללמוד מהקהילה ולא רק לספק לה משוב.

הסוגיה הבסיסית בפיתוח קהילתי היא "מי היא הקהילה". התשובה עשויה להיות מורכבת יותר כאשר יש צורך ברגישות תרבותית עקב השונות הגזעית והתרבותית של חברי הקהילה. בניו-יורק נמצאו הבדלים בין משתתפי הקבוצה שהגדירו עצמם ככהי עור לבין לבנים. משתתפים כהי עור הגדירו את עצמם ואת יחסם לאחרים בדרכים מורכבות. הם ציינו כי בתור אנשי מקצוע אקדמאים העובדים עם קהילות ועם אוכלוסיות מודרות או מקופחות, בעלות הכנסה נמוכה, ו/או המלמדים סטודנטים בני אוכלוסייה כזו, יש להם תפקיד כפול. "אנו אנשי הקהילה", הם אמרו, מאחר שכמה מהם עבדו והביאו סטודנטים לעבוד בתוך הקהילה שלהם או בתוך קהילה בעלת מאפיינים דומים.

הזהות המקצועית של המשתתפים

מידת המודעות של המשתתפים לתפקידם ולרקעם המקצועי הייתה שונה בין הקבוצות בישראל ובארצות-הברית, וכן הייתה שונה מידת ההשפעה של התפקיד והרקע על ההוראה או העשייה שלהם בשטח. ממצא זה היה מפתיע. בארצות-הברית, מה שהתחיל כתהליך של היכרות הפך לדיון מורכב בזהות המקצועית. המשתתפים התבקשו להציג את עצמם ולציין את תפקידם, את תוארם ואת ניסיונם בתחום הפיתוח הקהילתי הבין-תחומי. במהרה התברר שלמשתתפים יש כובעים שונים, וכי הגדרתם העצמית השתנתה בהתאם לנסיבות. המקרים שבהם כל התארים האקדמיים של המשתתפים (תואר ראשון, שני ושלישי) היו באותו מקצוע, היו נדירים. אף על פי שהדגש, מטבע מאפייני המפגשים, היה על תפקידים מקצועיים ואקדמיים, המשתתפים הרחיבו את תיאור הגדרתם העצמית וכללו גם תארים כגון פעיל, מגשר, עושה צרות. ריבוי התפקידים והזהויות לא בלבד את המשתתפים, הם חשו עמם בנוח, ואף היו גאים בריבוי הזהויות שלהם. המשתתפים בארצות-הברית הגדירו את עצמם כקבוצה יוצאת דופן של אקדמאים.

הגדרה זו התבססה על האידיאולוגיות שלהם, על העניין שהביעו בהתמודדות עם סוגיות של קיפוח ואי שוויון, ועל היותם פעילים באוניברסיטה ו/או בקהילה. משתתפי הקבוצה התמקדו בתכונות ובערכים המשותפים שלהם. הם דיברו רבות על עיסוקם הנלהב בצדק חברתי; מנגד, הם היו ערים למציאות של אי שוויון מבני באוניברסיטה ובחברה בתחומי גזע, מגדר ומאפיינים אחרים. הם ראו את תפקידם כחורג מגבולות של הקניית ידע ומיומנויות בלבד; מה שהיה חשוב ביותר בעיני הקבוצה היו הערכים והמטרות שלשמן ייעשה שימוש בידע ובמיומנויות שלהם. בישראל רוב המשתתפים הזדהו כעובדים סוציאליים קהילתיים אפילו אם לא עסקו בכך ישירות. בבחינת הנושאים של התוכניות שהמשתתפים השתייכו אליהן, ניכר שהמטרה העיקרית של העיסוק הבין-תחומי הייתה התייחסות לנושאים מורכבים של צדק חברתי ושיפור איכות החיים בחברה, במיוחד בקרב קבוצות מודרות ומקופחות.

ליבת מומחיות משותפת

שאלה חשובה נוספת עסקה בליבת הידע ובכישורים העיקריים הדרושים לכל איש מקצוע על מנת להביא יחד ארגונים, מקצועות ונציגי קהילה לפעול למען שיפור התנאים ואיכות החיים. הקבוצות זיהו שני מקבצים עיקריים של מיומנויות הנדרשות מאיש המקצוע בפיתוח קהילתי בין-תחומי: אנליטיות ובין-אישיות. בשתי הקבוצות הייתה הסכמה מלאה, שאנשי מקצוע המעורבים בפיתוח קהילתי בין-תחומי זקוקים לשפה מקצועית משותפת ולמערך של מיומנויות בסיסיות המאפשרים תקשורת בין-תחומית נוחה לשם תכנון ופעולה. אלה המיומנויות האנליטיות שהוגדרו כהכרחיות: המשגה וחשיבה ביקורתית; מיפוי – כלומר, איסוף, ניתוח ושימוש בנתונים אודות הפרופיל הדמוגרפי של הקהילה, הדינמיקה הקהילתית, ההיסטוריה, המבנים והשירותים בקהילה; הערכת צרכים; ניתוח עוצמה (power analysis); פיתוח מטרות ואסטרטגיות; קביעת סדרי עדיפויות ופתרון בעיות; היכולת להבין את המונח קהילה על כל מימדיו, כולל אי שוויון מבני על-בסיס גזע, כלכלה, מוצא, דת או סיבות אחרות; רב-תרבותיות ושונות.

מיומנויות בין-אישיות כללו בעיקר יכולות תקשורתיות כגון הקשבה, דיבור בפני קהל וכתיבה לצרכים שונים; בניית מערכות יחסים והיכולת לגייס אנשים; גישור, תיווך וניהול משא ומתן; ניהול קונפליקטים; יצירת קונצנזוס והתאגדויות; יצירת תחושת בעלות בתהליך הקהילתי ושימורה; קבלת החלטות משותפת; זיהוי ופיתוח מנהיגות; יצירת חבירות אפקטיביות; הובלת קבוצות משימה; הבנת התנהגות אנושית ומניעים אישיים.

לדברי המשתתפים, זיהוי ערכים משותפים חיוני אף הוא לחבירה בין-תחומית אפקטיבית. הייתה הסכמה לגבי כיבוד של זהויות מקצועיות אחרות ושילובן; של

פיתוח קהילתי בין-תחומי: תוצרי למידה תיאורטיים ויישומיים בישראל ובארצות-הברית

קולות מקומיים; אמונה בזכות להגדרה עצמית, תוך הכרה במגבלותיה; חתירה לצדק חברתי; זיהוי ונטילת אחריות על חלקים של העצמי כגון הטיות ודעות קדומות. כמו כן, פיתוח קהילתי בין-תחומי יעיל מחייב בין השאר: התלהבות, יושרה ומחויבות; אנרגיה; שילוב של אנושיות וענווה; הסתכלות פנימית וביקורת עצמית; יכולת לחוש בנוח עם חוסר ודאות, מורכבות ומתחים; חדשנות ויצירתיות.

עם זאת, קיים גם צורך בידע ובמיומנויות מקצועיים, כמו: ידע במקצוע הייעוץ, בכלכלה, באדריכלות, במשפט, ברפואה וכן הלאה. במקביל, על מנת לפתור את הבעיות המורכבות של הקהילה יש צורך בתפקיד מקצועי רחב וכוללני. המשתתפים בשתי המדינות הבינו כי ייתכנו הבדלים בדרך שבה מקצועות שונים מפרשים ומבצעים תפקיד זה. לתיאור התפקיד השתמשו חברי הפורום לפיתוח קהילתי בין-תחומי במונח "מקצוע עוגן". בעבר כמעט תמיד היה זה תפקידו של עובד סוציאלי.

דיון

על אף השוני בממצאי שתי הקבוצות, רוב הממצאים דומים בעיקרם. שתי הקבוצות החלו את דיוניהן מתוך הנחה כי מורכבותן של בעיות קהילתיות בחברה המודרנית, חוסר הרצון או חוסר היכולת של גורמים ממשלתיים שמרניים להתמודד עם בעיות אלו, וריבוי הארגונים והמגזרים הפועלים בתחום, מציבים אתגרים חדשים לעבודה מקצועית ולהוראה. העיון בממצאים הוביל להכרה שנוצר כאן בסיס פורה למסגרת תיאורטית מתפתחת של פיתוח קהילתי בין-תחומי הנבנית מתוך השטח. הדיון להלן יתמקד בהבהרה ובפיתוח של כמה מהממצאים המרכזיים.

מהי "דיסציפלינה" בפיתוח קהילתי בין-תחומי?

לצד מודלים חדשים של קשרים בין-מקצועיים ובין-ארגוניים ומודלים חדשים של יחסי גומלין בין אנשי המקצוע לאנשי הקהילה, אחת המסקנות החשובות שעלתה מהניסיון בשטח היא שיש צורך לפרק את המושג "דיסציפלינה" לשלוש התמחויות שונות, שכל אחת מהן עשויה להוות זווית ראייה חשובה בפעולה בין-תחומית (ראו בהמשך). ההתמחות הראשונה כוללת את הדיסציפלינות האקדמיות הבנויות על ידע תיאורטי ייחודי, כמו סוציולוגיה, כלכלה ופיזיקה. ההתמחות השנייה כוללת תחומים בעלי גישת פעולה ומטרות יישומיות – שילוב של ידע תיאורטי עם יישום מקצועי בשדה, כגון רפואה, עריכת דין, הוראה, הנדסה ועבודה סוציאלית. השלישית כוללת את אותם המקצועות והתפקידים הדורשים רקע אקדמי, יישום מקצועי בשדה וידע התנסותי משמעותי, כמו מנהל של מיזם פיתוח קהילתי מקומי.

השימוש המעשי בהמשגות ובמטפורות של בין-תחומיות

הסוגים השונים של בין-תחומיות והמטפורות השונות להמשגת התהליך/הדינמיקה של חבירה בין-תחומית אפשרו למשתתפים להבחין בין הגישות והמתודות השונות. הפורום הישראלי עשה שימוש בתפיסות פילוסופיות ובמטפורות אלו על פי הגישה ששוואב (Schwab, 1970) כינה "הגישה המעשית האקלקטית". גישה זו טוענת שפרקטיקה אינה יכולה להיות יעילה אם אין תיאוריה מאחוריה, אך היא הופכת לעקרה אם היא מסתמכת על תיאוריה אחת בלבד. לפיכך, הפורום הישראלי התייחס לכל התפיסות והמטפורות כאל מצבור תיאורטי עשיר המסייע להדגשת היבטים חשובים של פיתוח קהילתי בין-תחומי. לדוגמה: בין-תחומיות דיאלקטית מדגישה את החשיבות של חידוד ההבדלים בין תחומי הדעת והמקצועות השונים הלוקחים חלק בפיתוח קהילתי, ומטפורת הפאזל מצביעה על חשיבות החלקים השונים – תחומים, מקצועות ונציגי קהילה – להרכבת התמונה הדרושה לשם התמודדות יעילה עם הבעיה. ניתן גם לקשור בין התפיסות הפילוסופיות והמטפורות השונות. לדוגמה, ניתן לקשור בין-תחומיות דיאלקטית עם המטפורה של הקלידוסקופ, בין-תחומיות הרמונית עם מטפורת המיץ, ובין-תחומיות פלורליסטית עם מטפורת הפרח.

מעמד הקהילה

אחד העקרונות החשובים ביותר של עבודה סוציאלית הוא קידום לקוחות ואזרחים באמצעות השתתפותם בחיי הקהילה (צ'רצ'מן וסדן, 2003; Itzhaky & Bustin, 2005). עם זאת, העבודה הסוציאלית הדגישה עד כה פחות את מקומה של פעילות משותפת של כמה מקצועות בפיתוח קהילתי יחד עם נציגי הקהילה. בתהליכי הלמידה הקבוצתית עלו שאלות שלא ניתן להן עדיין מענה: האם ניתן להתייחס לקהילה כאל תחום מקצועי בעל ידע מקומי-התנסותי? כיצד ניתן להפחית את המתח בין ידע מקצועי לידע התנסותי? האם ניתן לשלב בין הטוב שבניסיון לבין הטוב שבניסיון של תושבי הקהילה, בלי שישתלטו זה על זה? כיצד ניתן לשלב באופן מעשי את נקודת המבט של הקהילה בתהליך הפיתוח הקהילתי הבין-תחומי? המאמר מציע את המושג "גישה בין-פרספקטיבית" על מנת ליישב סוגיות מורכבות אלו. ניתן לראות בפרספקטיבה מעין משקפיים, אשר דרכם אנו מתבוננים על העולם. זוהי גם זווית ראייה מיוחדת שממנה אנו מבינים את המציאות. כל פרספקטיבה מובילה לצורת חשיבה ופעולה שונה. סוגים שונים של ידע והתנסויות עשויים ליצור פרספקטיבות רבות ערך. דיסציפלינות אקדמיות נוטות ליצור אצל אלה שהפנימו אותן פרספקטיבות מקצועיות רבות עוצמה, אך באותה מידה נוצרות פרספקטיבות מועילות באמצעות התנסויות מקצועיות שונות בשדה או באמצעות ניסיון החיים של אנשים בקהילות השונות. לפיכך, "גישה בין-פרספקטיבית" לפיתוח קהילתי קוראת לשילוב של נציגי כל הפרספקטיבות הרלוונטיות, בין אם מדובר

במומחים אקדמיים, אנשי מקצוע או נציגי הקהילה. בדרך זו, הרעיון של "פיתוח קהילתי בין-פרספקטיבי" פותר רבות מן הבעיות אשר הוזכרו בסקירת הספרות ביחס למושג הבין-תחומיות. הדבר החשוב ביותר נעוץ בכך שהמושג החדש משלב את הקהילה ונציגייה בתהליך באופן שוויוני, מבלי להתייחס באופן מלאכותי אל הקהילה כאל תחום מקצועי. רעיון זה מאפשר תהליך סינרגטי יותר של שילוב הידע המקצועי והקהילתי. החשיבות שמייחסים אנשי המקצוע להיכרות ולמעורבות של אנשי הקהילה היא המפתח לפריצת הדרך בחשיבה ובדרכי הפעולה (Lasker & Weiss, 2003). בשלב זה של פיתוח הידע, טרם החלטנו אם להמליץ על מעבר מהשימוש הנפוץ יותר במונח "פיתוח קהילתי בין-תחומי" לשימוש במונח המבטיח יותר, אך הפחות מוכר כיום, "פיתוח קהילתי בין-פרספקטיבי". אנו משאירים נושא זה פתוח לדיון עתידי.

קולות שונים באשר לכיוון הבין-תחומי

בעניין תוצאות הדיאלוגים עלו בשתי הקבוצות עלו דעות שונות באשר לכיוונים השונים של התפתחות תחום הפיתוח הקהילתי הבין-תחומי, ובאשר לשאלה היכן וכיצד למקד את המשך העבודה לגבי מסגרת קונצפטואלית זו. כמו כן היו דעות מגוונות לגבי משמעות המעבר מגישה חד-תחומית לגישה כוללת יותר, ונשאלה השאלה אם גישה כזו היא תמיד בגדר התקדמות חיובית בתחום הפיתוח הקהילתי. שאלות אחדות נותרו ללא מענה. היו שחשבו שללא ביסוס ההשכלה והזהות המקצועית תוביל עשייה בין-תחומית לבינוניות. הסכנה היא שפיתוח קהילתי בין-תחומי יתכנס בפועל למכנה המשותף הנמוך ביותר על ידי הפחתת רמת ההשכלה וההכשרה הדרושים, ועקב הצורך להגיע לפתרון מוסכם בשיתוף פעולה מעין זה. אחרים חששו כי יחסי הגומלין בין המקצועות השונים השותפים בפיתוח קהילתי בין-תחומי עלולים להוביל ל"אימפריאליזם מקצועי" שבו תחום מקצועי אחד ישתלט על משנהו, במיוחד אם התחומים השותפים הם מלכתחילה בעלי מעמד מקצועי-חברתי שונה – לדוגמה רפואה וסיעוד או עבודה סוציאלית ועריכת דין.

חלק מהעובדים הסוציאליים בישראל הביעו דאגה מיוחדת והתנגדות ליצירת תחום או מקצוע חדש. הם מאמינים כי עובדים סוציאליים כבר עושים עבודה בין-תחומית, שהם בעלי הידע המתאים, ושהם אלו אשר צריכים להוות את העוגן המקצועי בפיתוח קהילתי בין-תחומי. מורים בתחום העבודה הסוציאלית הקהילתית עשויים לחשוש מאיבוד התמריץ לקידום וחזוק עשייה קהילתית בתוך המקצוע (Korazim-Körösy & Mizrahi, 2003). בנוסף קיים חשש, כי עבודה סוציאלית לא תיתפס כמקצוע בלעדי עבור אנשים המעוניינים לעסוק בארגון ופיתוח קהילתי.

כיוונים עתידיים

לאור הניתוח וסיכום הדיונים שתוארו, זוהו לפחות ארבע דרכים אפשריות שבהן ניתן להשתמש ברעיונות שעלו, על מנת לקדם את נושא הפיתוח הקהילתי הבינ-תחומי. בעוד שדרכים אלו אינן מובחנות לחלוטין, כל אחת עשויה להוביל לכיוון אחר עם מטרה אחרת, אך ניתן גם לשלב ביניהן במספר אופנים:

1. הרחבת בסיס הידע והכישורים של מקצוע העבודה הסוציאלית כך שיכללו ידע, מיומנויות וערכים הנוגעים לפיתוח קהילתי בינ-תחומי.
2. פיתוח צוותים בינ-תחומיים המורכבים מאנשי מקצוע מתחומים שונים העוסקים בפיתוח קהילתי, המבוססים על מנהיגות ומומחיות הדרושים לפתרון בעיות חברתיות מורכבות במיוחד.
3. קידום מקצוע העבודה הסוציאלית כמקצוע-עוגן המכיר בצורך לערב מקצועות אחרים בפיתוח קהילתי באופן שיטתי.
4. יצירת מקצוע בינ-תחומי חדש המתמקד בפיתוח קהילתי, אשר יילמד ברמת תואר ראשון או תואר שני, ויכלול כישורים מתחום העבודה הסוציאלית הקהילתית וממקצועות אחרים.

לקידום נושא זה דרושים מספר צעדים. ראשית, דרושה מחויבות לבחינה ולבנייה של מודלים חדשים של פרקטיקה בינ-תחומית בפיתוח קהילתי. שנית, הכרחי להקדיש מחשבה ומשאבים ליצירת פורומים נוספים להתדיינות מעמיקה של אנשי מקצוע מתחומים רבים, אנשי קהילה ואנשי אקדמיה. פורומים אלו יעסקו בקידום מיזמים והתערבויות קהילתיות המבוססים על ניסיונם של השותפים הרבים. שלישית, יש צורך לקדם מחקרי פעולה מבוססי שותפויות אשר יעסקו בשאלות הבאות: אילו סוגיות בפיתוח קהילתי דורשות התערבות חד-תחומית ואילו דורשות התערבות בינ-תחומית? כיצד ניתן לשלב את הגישה הבינ-פרספקטיבית במחקר ובעשייה בתחום הפיתוח הקהילתי הבינ-תחומי?

נראה, כי מיזמים קהילתיים מורכבים המתמודדים באופן מקיף עם בעיות חברתיות קשות, דורשים מודלים חדשים של פעולה (Bradshaw, 2000). עובדים סוציאליים בישראל צריכים לראות בכך הזדמנות ואתגר להתפתחותם המקצועית.

מקורות

- אלבק, ש. (1983). צוות רב-מקצועי – פתרון למבוכת המפגש הבין-מקצועי במערכת שירותי הרווחה. *חברה ורווחה*, 5, 116–125.
- דיואי, ג. (תש"ך). ניסיון וחינוך: המקורות למדע החינוך. ירושלים: מוסד ביאליק.
- כורזים-קורושי, י. ובן-רבי, ד. (2003). קדימה – דו"ח הערכה לשנים 2000–2002, ירושלים: משרד העבודה והרווחה ומכון ברוקדייל.
- כורזים-קורושי, י., כץ, ח. וכרמון, א. (2009). פיתוח קהילתי בין-תחומי: מהות עקרונות ודרכי פעולה. ירושלים: הסוכנות היהודית המחלקה לישראל, אשלים, משרד הרווחה השירות לעבודה קהילתית, המרכז לחינוך קהילתי ע"ש חיים ציפורי.
- כץ, ח. (2007). קידום חברות בין-ארגוניות, בין-תחומיות, ובין-מגזריות בשירותי רווחה. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, האגף למחקר, תכנון והכשרה.
- כרמון, א. (2002). בין-תחומיות בפיתוח קהילתי מהמשגה לעשייה, הפורום הבינתחומי לפיתוח קהילתי. הכנס השנתי השלישי, סמינר אפעל.
- צ'רצ'מן, א. וסדן, א. (עורכות). (2003). השתתפות – הדרך שלך להשפיע. הקיבוץ המאוחד.
- קטן, י., כורזים, י. ויורק, א. (1993). עבודה קהילתית כמתודה של התמחות בעבודה סוציאלית. ירושלים: משרד העבודה והרווחה, השירות לעבודה קהילתית.
- קרמר-נבו, מ. וברק, ע. (2006). מחקר פעולה משתף: מערכת הרווחה מנקודת מבטם של צרכני שירותי הרווחה. *ביטחון סוציאלי*, 72, 11–37.
- שקדי, א. (2003). מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני – תיאוריה ויישום. תל-אביב: הוצאת רמות אוניברסיטת תל-אביב.
- Abramson, J. S., & Bronstein, L. R. (2004). Group process dynamics and skills in interdisciplinary teamwork. In C. Garvin, L. Gutierrez, & M. Galinsky (Eds.), *Handbook of social work with groups* (pp. 411–427). New York: Guilford Press.
- Abramson, J. S., & Rosenthal, B. B. (1995). Interdisciplinary and interorganizational collaboration. In R.L. Edwards (Ed.), *Encyclopedia of social work* (19th ed., Vol. 2, pp. 1479–1489). Washington, DC: NASW Press.
- Alvarez, A. R., Gutierrez, L. M., Johnson, A. K., & Moxley, D. P. (2003). The Journal of Community Practice: A social work journal with an interdisciplinary perspective – an introductory chapter. *Journal of Community Practice*, 11(3), 1–12.
- Amey, M. J., & Brown, D. F. (2004). *Breaking out of the box: Interdisciplinary collaboration and faculty work*. Greenwich, CT: Information Age Publishing.
- Andharia, J. (2007). Reconceptualizing community organization in India: A transdisciplinary perspective. *Journal of Community Practice*, 15, 91–119.
- Argyris, C., & Schon, D. (1996). *Organizational learning II: Theory, method and practice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Bradshaw, T.K. (2000). Complex community development projects: Collaboration, comprehensive programs, and community coalitions in complex society. *Community Development Journal*, 35, 133–145.
- Bronstein, L., McPhee, D., Mizrahi, T., & Korazim-Körösy, Y. (2009). Interdisciplinary collaboration in social work education in the US, Israel and Canada.

- Campfens, H. (Ed.) (1997). *Community development around the world*. Toronto: University of Toronto Press.
- Cnaan, R. A., Korazim, J., Meller, Y., & Rosenfeld, J. M. (1992). The reform of the local social services in Israel: 1984 compared to 1977. *Social Policy & Administration*, 26, 159–172.
- Corrigan, D. (2000). The changing role of schools and higher education institutions with respect to community-based interagency collaboration and interprofessional partnerships. *Peabody Journal of Education*, 75, 176–205.
- Elazar, D. J. (Ed.) (1992). *Urban revitalization: Israel's Project Renewal and other experiences*. Lanham, MD: University Press of America and the Jerusalem Center for Public Affairs.
- Frey, J. H., & Fontana, A. (1991). The group interview in social research. *The Social Science Journal*, 28, 175–187.
- Harbaugh, C. L., Castro, M. R., & Burgess-Ellison, J. A. (1987). Becoming a professional: How interprofessional training helps. *Theory into Practice*, 26, 141–144.
- Hoffman, C. (1986). *Project renewal: Community and change in Israel*. Jerusalem, Israel: Jewish Agency for Israel, Halberstadt Communication.
- Hustedde, R., & Calvin, J. U. (2003). Facing the current challenge of community development field: Expansion and fragmentation. *Community Development Journal*, 38(2), 75–177.
- Itzhaky, H. & Bustin, E. (2005). Promoting client participation by social workers. *Journal of Community Practice*, 13(2), 77–92
- Jansson, B. (2005). *The reluctant welfare state* (5th Edition). Belmont, CA: Wadsworth.
- Johnson-Butterfield, A. K., & Korazim-Körösy, Y. (Eds.) (2007). *Interdisciplinary community development: International perspectives*. Binghamton, NY: The Haworth Press.
- Jones, L., Packard, T., & Nahrstedt, K. (2002). Evaluation of a training curriculum for inter-agency collaboration. *Journal of Community Practice*, 10(3), 23–40.
- Judge, A. (1991). Metaphors as transdisciplinary vehicles of the future. Paper presented at the Conference on Science and Tradition: Transdisciplinary Perspectives on the Way to the 21st Century. Retrieved November, 26, 2005, from: <http://www.laetusinpraesens.org/docs/transveh.php>
- Kaufman, R. (2004). A university-community partnership to change public policy: Pre-conditions and processes. *Journal of Community Practice*, 12(3/4), 163–180.
- Klein, J. T. (1990). *Interdisciplinarity: History, theory and practice*. Detroit, MI: Wayne State University Press.
- Klein, J. T. (1996). *Crossing boundaries: Knowledge, disciplinaries, and interdisciplinaries*. Charlottesville, VA: University Press of Virginia.
- Korazim, Y., & Klausner, D. (1989). The interdisciplinary integration of community work and local economic development. *Community Development Journal*, 24, 127–135.
- Korazim-Körösy, Y. (2000). Toward a new balance between governmental and non-

פיתוח קהילתי בין-תחומי: תוצרי למידה תיאורטיים ויישומיים בישראל ובארצות-הברית

- governmental community work: The case of Israel. *Community Development Journal*, 35, 276–289.
- Korazim-Körösy, Y., & Mizrahi, T. (2003). ACOSA chapter in Israel. *The ACOSA Update*, 17(2), 12.
- Kuhn, T. (1970). *The structure of scientific revolutions*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Lappin, B. W., & Teicher, M. I. (1990). *Distant partners: Community change through Project Renewal*. Lanham, MD: University Press of America.
- Lasker, R. D., & Weiss, E. S. (2003). Broadening participation in community problem-solving: A multidisciplinary model to support collaborative practice and research. *Journal of Urban Health*, 80, 14–47.
- Lawson, H., Bronstein, L. R., McCallion, P., & Ryan, D. (2004). *Building coalitions and collaborations: A resource guide for the 21st century*. Albany, NY: New York State Office for Aging.
- McMahan, E. M., Hoffman, K., & McGee, G. W. (1994). Physician-nurse relationships in clinical settings: A review and critique of the literature, 1966–1992. *Medical Care Review*, 51, 83–112.
- Mizrahi, T., & Rosenthal, B. (2001). Complexities of coalition building: Leaders' successes, struggles, strategies, and solutions. *Social Work*, 46, 63–78.
- Morgan, G. (1997). *Images of organizations*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Mulroy, E. A., & Lauber, H. (2004). A user friendly approach to program evaluation and effective community interventions for families at risk for homelessness. *Social Work*, 49, 573–586.
- Nissani, M. (1995). Fruits, salads and smoothies: A working definition of interdisciplinarity. *Journal of Educational Thought*, 29, 119–126.
- Nissani, M. (1997). Ten cheers for interdisciplinarity: The case for interdisciplinary knowledge and research. *Social Science Journal*, 34, 201–216.
- Nissani, M. (2005). Interdisciplinarity: What, where, why? Interdisciplinary Studies Seminar, Wayne State University. Retrieved April 1, 2006 from: www.is.wayne.edu/mnissani/20302005/ispessay.htm
- Schon, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. New York: Basic Books.
- Schwab, J. (1970). *The practical: A language for curriculum*, Washington, DC: National Education Association.
- Soska, T. M., & Johnson-Butterfield, A. K. (Eds.) (2004). *University-community partnerships: Universities in civic engagement*. Binghamton, NY: Haworth Press.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research, grounded theory procedures and techniques*, London: Sage.
- Urwin, C. A., & Haynes, D. T. (1998). A reflexive model for collaboration: Empowering partnerships through focus groups. *Administration in Social Work*, 22(2), 23–39.

יוסי כורזים-קורושי, טרי מזרחי, חנה כץ ואמנון כרמון

- U.S. Department of Health and Human Services, Public Health Service (1994). *The role of interdisciplinary education and teamwork in primary care and health care reform*. (OHPAR 2-94). Washington, D.C.: US Government Printing Office.
- Zierhofer, W., & Burger, P. (2007). Disentangling transdisciplinarity: An analysis of knowledge integration in problem-oriented research. *Science Studies*, 20, 51-72.